

Tahirova A. I., Associate Professor of the Department of Islamic Sciences, Baku State University (Azerbaijan, Baku), adile75@gmail.com

The problem of fate and divine decree (qada and qadar): the assessment of the human will

The article underlines the importance and the historical background of the problem of fate. In sum we focus our attention on the question of free will. Human will is an important aspect of this question. The article attempts to explain the fundamental character of will (irada), power (qudra), acquisition (kasb) and creation (khalq). This issue generates a great deal of debate among theologians of different schools and philosophers. We cannot discuss this problem without considering other aspects of will; especially affect of divine will to human's action. Both divine and human will's research is necessary to gain a full picture of the situation. The structure of human will is complex and this article illuminates factors affecting human's actions. Researchers remain in the dark about all aspects of this problem and it has not solid solution till now.

Keywords: fate and divine decree (qada and qadar), will (irada), power (qudra), acquisition (kasb), creation (khalq), justice (adl).

Тахірова А. І., доцент кафедри ісламських наук, Бакинський державний університет (Азербайджан, Баку), adile75@gmail.com

Людська воля з точки зору долі і приречення

Підкреслюється важливість аналізу проблеми долі в релігійній і світській літературі. Основна увага тут приділена поняттю свободи волі. Людська воля є важливим аспектом цього питання. У статті пояснюється фундаментальний характер долі, волі, всемогутності і творіння. Це питання породжує багато суперечок серед теологів і філософів. Ми не можемо обговорювати цю проблему без урахування інших аспектів волі, особливо ролі божественної волі в людських діях. Дослідження божественної і людської волі є необхідним, щоб отримати повне уявлення про проблему. Структура людської волі складна, розглянуті фактори, що впливають на людські дії. Вчені не до кінця вивчили всі аспекти цієї проблеми і це питання до сих пір не отримало свого рішення.

Ключові слова: доля і приречення, воля, могутність, творіння, справедливість.

* * *

УДК 14:572+575

Шевченко М. О.,

кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії, Київський національний
університет культури і мистецтв (Україна, Київ),
mirdzen@yahoo.com

**Взаємозв'язок між ускладненням
соціальних систем і прогнозуванням**

Мета: вплив високих технологій на формування складності і не прогнозованості соціальної системи.

Методи: використовувався системний підхід.

1) Чим простіше соціальна система, тим простіше вона прогнозується. 2) Соціальні системи з часом ускладнюються. 3) Чим складнішою стає соціальна система, тим складніше прогнозувати її поведінку. 4) Одним із факторів, які ускладнюють соціальну систему є високі технології. 5) Проблема прогнозування складних соціальних систем обумовлена тим, що такі системи мають сильні взаємозв'язки між своїми елементами, що призводить до появи хаотичних процесів, що суттєво скорочує горизонт прогнозування. 6) Якщо внаслідок зростання складності соціальної системи горизонт прогнозування скорочуватиметься – це призведе до того, що ми будуватимемо свої припущення про майбутнє на коротку перспективу і наші управлінські стратегії теж стосуватимуться короткої перспективи. 7) Якщо ми будемо користуватись короткостроковими прогнозами – це означає, що ми будемо помилятись стосовно довгострокових наслідків реалізації тих чи інших технологій або проєктів. 8) Висновки: відсутність інструментів ефективного управління і прогнозування складності призведе до занепаду соціальної системи в довгостроковій перспективі.

Ключові слова: прогнозування, наслідки n-го порядку, системний підхід, ефект Пельцмана, клонування, робототехніка, законом утворення зв'язків Д. Рікардо.

Однією з головних проблем сучасних соціальних систем є їх не прогнозованість, що обумовлено

складністю взаємовідносин, які виникають в таких системах. Проблема прогнозування соціальних систем вивчається такими дослідниками як Г. Гігерендер [3], Н. Талеб [8, с. 22, 113], Я. Бар-Ям [2] і т.д. Ми виділяємо їх тому що вони першими почали розглядати прогнозування в контексті наслідків n-го порядку, які виникають в результаті певних подій. В цій статті ми хочемо поглибити розуміння наслідків n-го порядку і простежити їх на реалізації таких високотехнологічних проєктів як: фармацевтична індустрія, технології клонування людських органів (3D друк), робототехніка, та розглянути їх вплив на соціальні системи.

Чим простіше соціальна система, тим краще вона прогнозується. Одноманітність середовища призводить до механізації звичок, які дуже швидко формуються і закріплюються, людина зокрема, в такому однотипному середовищі перетворюється на автомат, що працює за заданою програмою, а тварини стають надспеціалізованими. Ріст різноманітності середовища, навпаки, призводить до формування гнучких стратегій поведінки [4]. В екології є подібний закон, який називається законом збіднення острівного різноманіття (закон Г. Ф. Хільмі), який стверджує, що система, яка опинилась в середовищі із значно нижчим рівнем організації, з часом деградує до середовища [7, с. 100].

Соціальні системи з часом ускладнюються. Ускладнення соціальних систем (міжнародної системи) є закономірним процесом і є результатом співробітництва між країнами або між учасниками всередині соціальної системи. Процес ускладнення соціальної системи описується **законом утворення зв'язків Д. Рікардо:** більш обдарований регіон концентрує свої зусилля на виробництві тих товарів, де його переваги вищі, і залишає менш обдарованому регіону виробництво тих товарів, де його переваги менші, що призводить до диференціації взаємовідносин та появи нових учасників [6, с. 150–155]. Однак, ускладнення соціальних систем відбувається за рахунок різноманітних чинників: зміни політичного режиму, появи нових технологій, появи нових економічних секторів, розвиток бюрократії, поява нових учасників у соціальній системі. Із цього неповного переліку чинників, які впливають на ріст складності соціальних систем ми зупинимось на високих технологіях.

Чим складнішою стає соціальна система, тим складніше прогнозувати її поведінку. Яку роль відіграють технології у посиленні складності соціальних систем? Поява та поширення певної технології як правило призводить в довгостроковій перспективі до наслідків, які або просто не передбачались, або не брались до уваги. Спробуємо подивитися на вище зазначену проблему з т.зв. системного підходу. Системний підхід передбачає розгляд явища в контексті, і це робить його одним із інструментів прогнозування. Оскільки контекст можна змінювати не лише у просторі, але і в часі. Якщо у просторі ми можемо рухатись від підсистем до надсистеми і навпаки, то в часі рух може здійснюватись за схемою **минуле ↔ теперішнє ↔ майбутнє**. Майбутнє в цій схемі має різну глибину або наслідки різного порядку (наслідки 1-го порядку, 2-го порядку, 3-го, n-го порядків). Наприклад, якщо ви когось поб'єте (подія), то наслідком 1-го порядку буде ваша перемога та задоволення від неї, наслідком 2-го порядку буде ситуація, коли переможений подасть на

вас заяву в поліцію і це вже неприємно, а наслідком 3-го порядку будуть час і ресурси, які ви витратите на врегулювання цієї ситуації і т.д. Для прогнозування наслідків поширення технологій підходить та ж сама схема. Наприклад, бурхливий розвиток фармацевтичної індустрії призвів до того, що медицина змогла побороти епідемії (наслідок 1-го порядку), але водночас вона збільшує залежність людей від медикаментів, що послаблює їх імунітет (наслідок 2-го порядку). Разом з тим фармацевтична індустрія веде свою «гонку озброєнь» з вірусами, які швидко адаптуються, змінюються і стають сильнішими (наслідок 3-го порядку). Можна очікувати, що в майбутньому медицина з благих намірів створить якийсь надпотужний вірус, який призведе до появи нових епідемій та великої смертності населення (наслідок 4-го порядку), що в свою чергу послабить роль певної країни чи регіону у міжнародних відносинах (наслідки 5-го порядку).

Рис. 1. Взаємовідносини між фармацевтичною індустрією, людиною, вірусами і міжнародними відносинами.

Блок 2 показує наслідки 1-го порядку, блоки 3 і 4 показують наслідки 2-го порядку. Блок 5 демонструє наслідки 3-го порядку, а блок 6 відповідно наслідки 4-го порядку.

Блок 7 показує наслідки 5-го порядку.

Приклад непередбачуваності поширення високих технологій є технологія клонування людських органів. До переваг технології клонування людських органів можна віднести відсутність затримок при трансплантації органів у хірургії (будь-який орган може бути вирощений із клітин пацієнта). Крім того, практика клонування завдасть відчутного удару по бюрократії і злочинності, які утворились довкола ринку людських органів (наслідки 1-го порядку). В результаті, кошти, які витрачались на боротьбу з ними можуть бути спрямовані на інші аспекти соціальної системи. Ще однією перевагою є те, що індустрія імунодепресантів зможе спрямувати зусилля на інші медичні аспекти та інновації, оскільки попит на її продукцію буде суттєво знижено (наслідки 2-го порядку). Наступним кроком в реалізації цієї технології буде суттєве зростання тривалості життя людини (наслідки 3-го порядку). Проте дана індустрія матиме і свою зворотну сторону, яка досить суттєво зачіпатиме етичний вимір людського буття. Наскільки небезпечною стане поведінка людини в довгостроковій перспективі, якщо технології клонування дозволять будь-якої миті, в короткі строки регенерувати будь-яку частину тіла людини, усунути будь-яку ваду чи то недолік? Як далеко в такому випадку зможе зайти людська безвідповідальність? Як це вплине на політичну систему, на тривалість президентських строків і т.д.? Узагальнений ефект Пельцмана дозволяє відповісти на

ці питання так: чим більш безпечнішим роблять життя людини технології, тим більш небезпечно буде поводити себе людина (наслідки 4-го порядку) [10, с. 120–126].

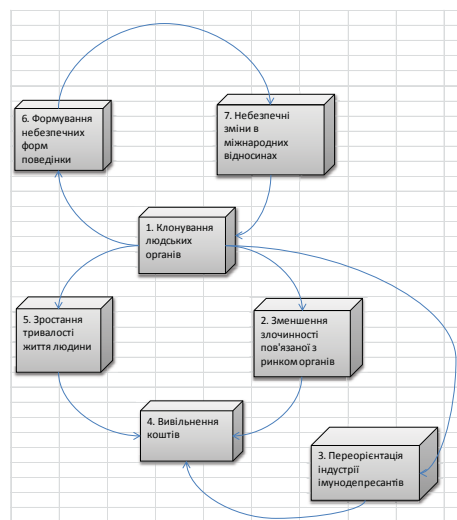

Рис. 2. Практика реалізації технології клонування людських органів. Блок 2 демонструє наслідки 1-го порядку.

Блоки 3 і 4 демонструють наслідки 2-го порядку.

Блок 5 демонструє наслідки 3-го порядку.

Блоки 6 і 7 демонструють наслідки 4-го порядку.

Наступний приклад, представляє собою проблему, яка активно обговорюється на останніх всесвітніх економічних форумах в Давосі [1; 5] – це широке впровадження робототехніки в економічну і соціальні сфери. Наслідком 1-го порядку буде поява безробіття, що в свою чергу призведе до залежності безробітних від політичних і фінансових еліт (наслідок 2-го порядку). Це призведе до затвердження політичних еліт у владі (наслідки 3-го порядку), що в свою чергу призведе до появи нових техно-олігархій (наслідки 4-го порядку), оскільки влада буде єдиним власником цих технологій.

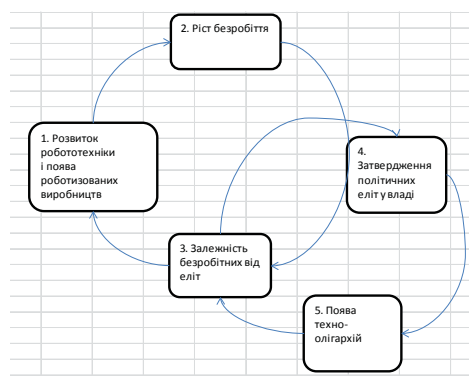

Рис. 3. Вплив робототехніки на соціальну систему.

Блок 2 показує наслідки 1-го порядку. Блок 3 ілюструє наслідки 2-го порядку. Блок 4 показує наслідки 3-го порядку.

Блок 5 демонструє наслідки 4-го порядку.

Проблема прогнозування складних соціальних систем обумовлена тим, що такі системи мають сильні взаємозв'язки між своїми елементами: часові

взаємозв'язки – перемінна залежить від своїх минулих трансформацій; горизонтальні взаємозв'язки – перемінні залежать одна від одної; діагональні взаємозв'язки – перемінна А залежить від минулого перемінної В. Такі тісні взаємозв'язки призводять з часом до зростання відхилень у поведінці системи (хаотичні процеси) [9, с. 100], що суттєво скорочує горизонт прогнозування.

Якщо внаслідок зростання складності соціальної (міжнародної) системи горизонт прогнозування скорочуватиметься – це призведе до того, що ми будуватимемо свої припущення про майбутнє на коротку перспективу і наші управлінські стратегії теж стосуватимуться короткої перспективи. Якщо ми будемо користуватись короткостроковими прогнозами – це означає, що ми будемо помилятись стосовно довгострокових наслідків реалізації тих чи інших технологій або проєктів. Тому, відсутність інструментів ефективного управління і прогнозування складності призведе до занепаду соціальної системи в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. The Fourth Industrial Revolution Is Here: What Now? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://singularityhub.com/2016/12/16/the-fourth-industrial-revolution-is-here-what-now-video/#sm.00007a8xotjxcujz0t1abl25dbut>
2. Understanding Unintended Consequences with Yaneer Bar-Yam [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.human-current.com/blog/2017/6/8/understanding-unintended-consequences-yaneer-bar-yam>
3. Гигеренцер Герд. Понимать риски. Как выбирать правильный курс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://psy.wikireading.ru/102787>
4. Кестлер А. Дух в машине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.studmed.ru/kestler-a-duh-v-mashine_172b4987252.html#
5. Криптовалюта, роботы и Украина. Давос–2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://korrespondent.net/business/economics/3932018-kryptovaluta-roboty-y-ukrayna-davos-2018>
6. Мизес, Людвиг фон. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории. – Челябинск: Социум, 2005. – 878 с.
7. Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы). – М.: Журнал «Россия Молодая», 1994. – 367 с.
8. Талеб Н. Н. Антихрупкость. Как извлечь выгоду из хаоса. – М.: КоЛибри, Азбука–Аттикус, 2016. – 768 с.
9. Талеб Н. Н. О секретах устойчивости: Эссе; Прокрустово ложе: Философские и житейские афоризмы. – М.: КоЛибри, Азбука–Аттикус, 2012. – 240 с.
10. Шевченко М. О. Этичні проблеми технологічного вдосконалення людини / М. О. Шевченко // Мультиверсум. Філософський альманах. – К., 2015. – Вип.5–6 (143–144).

References

1. The Fourth Industrial Revolution Is Here: What Now? [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://singularityhub.com/2016/12/16/the-fourth-industrial-revolution-is-here-what-now-video/#sm.00007a8xotjxcujz0t1abl25dbut>
2. Understanding Unintended Consequences with Yaneer Bar-Yam [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.human-current.com/blog/2017/6/8/understanding-unintended-consequences-yaneer-bar-yam>
3. Gigerencer Gerd. Ponimat' riski. Kak vybirat' pravil'nyj kurs [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://psy.wikireading.ru/102787>
4. Kestler A. Duh v mashine [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.studmed.ru/kestler-a-duh-v-mashine_172b4987252.html#
5. Kriptovaljuta, roboty i Ukraina. Davos–2018 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://korrespondent.net/business/economics/3932018-kryptovaluta-roboty-y-ukrayna-davos-2018>
6. Mizes, Ljudvig fon. Chelovecheskaja dejatel'nost': traktat po jekonomicheskoj teorii. – Cheljabinsk: Socium, 2005. – 878 s.

7. Rejmers N. F. Jekologija (teorii, zakony, pravila, principy i gipotezy). – М.: Zhurnal «Rossija Molodaja», 1994. – 367 s.

8. Taleb N. N. Antihrupkost'. Kak izvlech' vygodu iz haosa. – М.: KoLibri, Azbuka–Attikus, 2016. – 768 s.

9. Taleb N. N. O sekretah ustojchivosti: Jesse; Prokrustovo lozhe: Filosofskie i zhitejskie aforizmy. – М.: KoLibri, Azbuka–Attikus, 2012. – 240 s.

10. Shevchenko M. O. Etychni problemy tehnologichnogo vdoskonalennja ljudyny / M. O. Shevchenko // Mul'tyversum. Filosofsk'kyj al'manah. – К., 2015. – Vyp.5–6 (143–144).

Shevchenko M. A., Candidate of philosophy Sciences, Senior Lecturer of department of philosophy, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kyiv), mirdzen@yahoo.com

Relationships between increasingly complex social systems and predicting

Main objective of the study: high-tech influences of formation of complexity and unpredictability of social systems.

Methodology: we have used system approach.

- 1) The more simple social system, the more better one is predicted.
- 2) Gradually social systems become more complex.
- 3) The more complex social system, the worse one is predicted.
- 4) One of the factors complicate the social systems are high technology.
- 5) The problem predicting of complex social systems are determined by the high coherence of connections between the elements in such systems. It leads to chaotic processes that reduce the forecasting horizon.
- 6) If, as a result of the growing complexity of the social system, the forecast horizon decreases, it will lead to the fact that we build our assumptions about the future in the short term, and our management strategies will also deal with short-term prospects.
- 7) If complexity of social system increases, then forecasting horizon will be reduce. If forecasting horizon reduces, then we'll make our assumptions about the future in short perspective. If we make our assumptions about the future in short perspective, then our management strategies will be misguided for this perspective.
- 8) Results: If we haven't tools for effective management and forecasting of complexity, then it will lead to degradation of social system in long-term perspective.

Keywords: prediction, n-order consequences, system approach, Peltzman effect, cloning, robotics, law of association.

* * *

УДК 130.2+330.4+330.162

Юшкевич Ю. С.,

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет (Україна, Одеса) gjs030680@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ФЕНОМЕНУ ЕКОНОМІЧНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Метою даної статті є соціально-філософське дослідження сутності та ролі економічної культури, як інтеграційної форми, що виступає духовною квінтесенцією економічного життя та трансформації її контекстуального змісту. До методів, що застосовувалися слід віднести перш за все гіпотетико-дедуктивний, компаративістський, структурно-функціональний. Було зроблено висновок, що детермінованість стану економіки нашої країни економічною культурою, обумовлює необхідність врахування індивідуального та соціального рівнів її сформованості, зокрема її ціннісних домінант, при плануванні подальшої стратегії економічного розвитку України. Соціологічні показники свідчать про недостатній рівень морально-етичної складової економічної культури, зокрема низький ступінь економічної відповідальності та економічної справедливості, що може стати значною перешкодою на шляху прогресивного розвитку нашої держави якості гідного представника європейської спільноти.

Ключові слова: економіка, економічна відповідальність, економічна культура, економічна справедливість, знання, культура, праця, цінності.

Сучасний стан та подальший розвиток світової цивілізації визначається всеохоплюючим глобалізаційним процесом, що детермінує інтеграційні трансформації в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема формування єдиного економічного простору, уніфікацію економічних взаємозв'язків та